

УДК [347.963:35.082.4]:165.74

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-9>**Войтенко Антон Борисович,**

аспірант кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6174-499X>

**ДЕРЖАВНИЦЬКИЙ ПРАГМАТИЗМ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА**

***Анотація.** У статті здійснено аналіз професійної діяльності прокурора в контексті її корисності (потреби) для держави. З огляду на це основним методом дослідження обрано прагматизм, зокрема такі його адаптовані версії, як юридичний прагматизм і державницький прагматизм. На основі розвідок прагматиків у державно-правовій сфері зроблено висновки, що професійна діяльність прокурора є однією зі сфер «локалізації досвіду» встановлення справедливості у процесі судової практики; його знання, вміння, навички, досвід, інтелектуальні й аналітичні зусилля, задіяні для отримання певного очікуваного результату – викриття і покарання винного – стають інструментами, які демонструють потребу цього фахівця для суспільства; а сам прокурор є одним із елементів соціальної системи, що функціонально покликаний вирішувати суспільно значущі проблеми.*

Обстоюється позиція, що прокурор має бути зацікавленим у професійному зростанні й реалізації своїх кар'єрних амбіцій; як має бути зацікавлена у цьому і держава, бо від професіоналізму прокурора залежить якість здійснення правосуддя. Тут особиста вигода (особистісний розвиток) прокурора співпадає з інтересами держави, а державницький прагматизм набуває особистісних властивостей.

Здоровий державницький прагматизм покликаний формувати у державних службовців відповідні цінності, орієнтовані на захист, обстоювання і збереження інтересів держави, а також базовані на національному патріотизмі, професійній відданості та максимальній незалежності.

Загалом філософія державницького прагматизму професійної діяльності прокурора відображає міркування про соціальне зумовлення самої прокуратури (виникнення цієї структури на потребу правової дійсності), а також про пізнавальну функцію (що відображає рівень правових відносин і якість їх регулювання), соціальну цінність (функціональне призначення) та соціальну доцільність (корисність, потребу для держави та громадян) прокуратури.

Ключові слова: держава, державницький прагматизм, прокурор, соціальна цінність, соціальна доцільність.

Voitenko Anton. STATE PRAGMATISM OF THE PROSECUTOR'S PROFESSIONAL ACTIVITY

***Abstract.** The article analyzes the professional activity of the prosecutor in the context of its usefulness (necessity) for the state. In view of this, pragmatism, in particular its adapted versions such as legal pragmatism and state pragmatism, was chosen as the main research method. Based on the investigations of pragmatists in the state-legal sphere, the conclusions were made that the professional activity of the prosecutor is one of the spheres of 'localization of experience' of establishing justice in the process of judicial practice; his knowledge, abilities, skills, experience, intellectual and analytical efforts used to obtain a certain expected result – exposure and punishment of the guilty – become tools that demonstrate the need for this specialist for society; and the prosecutor himself is one of the elements of the social system, which is functionally called to solve socially significant problems.*

The position is argued that the prosecutor should be interested in professional growth and realization of his career ambitions; how the state should also be interested in this, because the quality of the administration of justice depends on the professionalism of the prosecutor. Here, the personal benefit (personal development) of the prosecutor coincides with the interests of the state, and state pragmatism acquires personal properties.

Healthy statesmanship pragmatism is designed to form appropriate values in civil servants, oriented to the protection, defense and preservation of the interests of the state, as well as based on national patriotism, professional devotion and maximum independence.

In general, the philosophy of state pragmatism of the prosecutor's professional activity reflects considerations about the social conditioning of the prosecutor's office itself (the emergence of this structure due to the need for legal reality), as well as about the cognitive function (which reflects the level of legal relations and the quality of their regulation), social value (functional purpose) and social expediency (usefulness, necessity for the state and citizens) of the prosecutor's office.

Key words: state, state pragmatism, prosecutor, social value, social expediency.

Вступ. З огляду на міжнародні та національні стандарти оцінювання професійної діяльності прокурора треба визнати, що до уваги беруться найважливіші критерії. Одним із таких критеріїв є незалежність, адже він демонструє вміння прокурора утримуватися від будь-якого небажаного (чи навіть законодавчо забороненого) впливу. А оскільки основне професійне завдання прокурора передбачає представлення здебільшого державного обвинувачення у суді, то треба говорити про його незалежність не тільки *від* чогось, а й *здля* чогось (для об'єктивності та неупередженості виконання делегованих державою функцій, тобто для реалізації державницького пріоритету у професійній діяльності). Іншими словами, йдеться про незалежність як критерій оцінки професійної діяльності прокурора на предмет її корисності (потрібності) для держави.

Матеріали і методи. Користь (потрібність, доцільність) є основним концептом доктрини прагматизму; цей підхід оцінює все (зокрема, ідеї, судження, гіпотези, теорії, системи та ін.) відповідно до їх здатності задовольняти соціальні потреби та інтереси людини, спільноти, держави, людства тощо. Прагматизм стає дедалі найбільш застосовуваним методом з-поміж інших методологічних підходів у сфері правознавства та юридичної практики, акцентуючи на регулятивному призначенні права і благородній місії тих, хто реалізує право (зокрема прокурорів). Поняття «юридичний прагматизм» стає функціонально зорієнтованим. Тож застосування доктрини прагматизму для вивчення професійної діяльності прокурора в контексті його значущості в суспільстві й державі видається цілком закономірним і навіть необхідним.

До того ж, цілком очевидно, що йдеться про «державницький прагматизм» як метод демонстрації корисності для держави. Тут не

слід плутати слова «державний» і «державницький», адже вони словотвірно і семантично споріднені з іменником «держава», однак різняться за значенням: державний – той, що належить державі, символізує її сутність (державними можуть бути: власність, кошти, мова, підприємство, політика, службовець, герб, гімн, прапор); а державницький – пов'язаний зі словом «державник», що означає того, кому дорогі інтереси держави, хто вболіває за її долю (державницькими вважаються: підхід, ідеологія, ідеї, мислення, сили, позиція, погляди, функція) [1, с. 215]. Тож у застосунку до професійної діяльності прокурора, основною функцією якого є підтримання державного обвинувачення у суді, тобто того, кому доручено представляти і захищати інтереси держави, доречно послуговуватися саме методом державницького прагматизму (тест на корисність для інтересів держави).

Основний методологічний посыл прагматиків зорієнтований на діяльності як сукупності прояву тих чи інших дій («прагма» у перекладі з грецької означає «дія», «практика» [1, с. 917], тому «прагматизм» майже дослівно можна вважати «філософією корисної дії»).

Результати. Ці ідеї розвинуті у напрацюваннях відомих мислителів, серед яких найбільш «придатними» для вивчення юридичної практики є «філософія життя Ф. Ніцше з його окресленням завдань науки як нової практичної розцінки культурних ідеалів, символічна логіка Ч. Пірса, соціальний біхевіоризм Дж. Г. Міда, прагматизм як нова назва старих методів мислення В. Джеймса, психологія мислення Дж. Дьюї, а також власне юридичний прагматизм О.В. Холмса – предтечі американського правового реалізму, Р. Паунда – автора теорії «дедуктивно-механічної юриспруденції», С. Франка, який вва-

жав прагматизм гносеологічним ученням, та інших, хто представляє так звану «реалістичну школу» права» [11, с. 169].

Саме Дж. Дьюї закріпив позицію, що прагматизм є найефективнішим методом вирішення соціальних проблем. Головною категорією його «інструментальної логіки» є так звана «проблематична ситуація» як «локалізація досвіду», тобто виокремлення певної частини досягнутого досвіду, що стала проблемною, і зосередження зусиль інтелекту на пошуку шляхів її пояснення, а отже, і вирішення [7].

За цією теорією професійна діяльність прокурора є однією зі сфер «локалізації досвіду». Йдеться про досвід викриття протиправності, доведення вини та покарання винного. Це невід'ємна частина загальнодержавного досвіду відновлення соціальної справедливості. Власне ця «проблемна ділянка» (представництво сторони обвинувачення) вирішується через здійснення прокурором певних процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів держави або окремої особи. Такою особою може бути громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, якщо вони не спроможні самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист (п. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» [15]). А щодо держави, то йдеться про випадки, коли порушені або є загроза порушити інтереси держави, а захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу (п. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» [15]). Тож йдеться про справді проблемні випадки (ситуації, обставини), вирішення яких доручено відповідним кваліфікованим фахівцям. Тут

знання, вміння, навички, досвід, інтелектуальні й аналітичні зусилля прокурора, задіяні для отримання певного очікуваного результату – викриття і покарання винного, – стають тими інструментами, які здатні забезпечити успіх у вирішенні ситуації, а отже, демонструють потрібність цього фахівця для суспільства. Державницький прагматизм дій прокурора цілком очевидний.

Ці ідеї традиційного прагматизму розвинули неопрагматики, зокрема Дж. Мід зі своєю концепцією «розумного контролю над соціальним досвідом», згідно з якою аналіз поведінки кожного індивіда розглядається не відокремлено, а в кожному конкретному випадку – як частина соціального акту (він називає цей напрям «соціальним біхевіоризмом»), для якого характерним є проголошення домінування впливу зовнішніх чинників на поведінку людини) [12].

Про вплив соціальних чинників на професійну діяльність прокурора йшлося у попередніх розділах. Однак у цьому контексті варто ще раз наголосити на зацікавленості суспільства і держави саме у таких (як сторони обвинувачення), а не інших (не властивих прокурорській практиці) діях. Саме така зацікавленість є формою очікуваного результату (запрограмована мета, якої треба досягти), правопорушення в такій ситуації – це соціальний стимул (чи радше подразник), який викликає певну реакцію (відповідні дії прокурора – скажімо, збір інформації, участь у розгляді справи чи у виконавчому провадженні, залучення кваліфікованих спеціалістів та експертів, подання апеляційної чи касаційної скарги тощо). Такий соціальний біхевіоризм відверто демонструє державницький прагматизм професійної діяльності прокурора.

Розвиваючись, прагматизм як суб'єктивно-ідеалістичне філософське вчення запропонував повністю «реконструювати філософію», зробивши її основним методом для вирішення тих проблем, які для людини постають життєво необхідними. Прагматизм пропонує розглядати мислення лише як засіб для пристосування організму до середовища з метою успішної діяльності. Функція думки полягає

у виборі засобів, які необхідні для досягнення мети [2].

Треба визнати, що професійна діяльність прокурора також виробила і реалізує своєрідну практичну філософію, яка тісно пов'язана з проблемами життєдіяльності держави, суспільної моралі, пізнання природи суспільних відносин і механізму управління ними. Професійна діяльність прокурора є засобом раціоналізації цих суспільних відносин через ізоляцію непотрібного елемента (правопорушника) та відновлення функціонування соціальної системи. Прокурор є одним із тих елементів цієї системи, що функціонально покликані вирішувати суспільно значущі проблеми. Від мислення прокурора (а отже, вміння вирішити правову ситуацію) залежить задоволення законних інтересів громадян або й держави загалом. Отже, державницький прагматизм і є тією практичною філософією професійної діяльності прокурора.

В. Джеймс та Ф. Шиллер також запропонували своє розуміння завдань філософії. На їхню думку, філософські міркування попередників були відірвані від проблем, які тісно пов'язані із буденним життям людини. Натомість основною ідеєю прагматизму постає філософування саме через діяльність суб'єкта і сприйняття ним світу [2]. Абстрагуючись від цього, є підстави стверджувати, що філософія професійної діяльності прокурора власне має відображати міркування про соціальне зумовлення самої прокуратури (виникнення цієї структури на потребу правової дійсності), а також про пізнавальну функцію (що відображає рівень правових відносин і якість їх регулювання), соціальну цінність (функціональне призначення) та соціальну доцільність (корисність, потрібність для держави та громадян) прокуратури.

Оскільки прокурорська практика реалізується через суб'єктів-виконавців (прокурорів), то варто звернути увагу на особистісний контекст прагматизму їх професійної діяльності. Адже кожна свідомою людиною, як доводив у своїй теорії В. Джеймс, завжди творчо пізнає світ, ставить перед собою визначені цілі та вперто досягає успіху. Особистість у

філософії прагматизму відзначається мобільністю, практичною кмітливістю, діловитістю, переконанням у тому, що з будь-якою проблемою можна впоратися [4; 5]. Тож особистісні характеристики прокурора є також важливим чинником у демонстрації державницького прагматизму прокурорської діяльності.

Однак при цьому треба враховувати різницю між поняттями «особистісний» та «особисті». Бо якраз особисті емоції, враження, оцінки, погляди тощо є неприйнятними у професійній діяльності прокурора. Підтвердженням цьому можна вважати нормативно закріплені вимоги щодо поведінки прокурорів: «Прокурор діє на підставі закону, неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання» (п. 1 ст. 21 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів [9]). Але натомість у професійній діяльності прокурора має значення його особистий зовнішній вигляд, щодо якого також встановлені певні нормативні вимоги: «Прокурор під час виконання службових обов'язків має дотримуватися ділового стилю одягу, який вирізняється офіційністю, стриманістю та акуратністю» (п. 2 ст. 20 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів [9]). Те саме стосується і манери спілкування: «У відносинах з іншими учасниками судочинства прокурор повинен дотримуватися ділового стилю спілкування, виявляти принциповість і витримку» (ст. 27 Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів [9]). Загалом прокурор має володіти низкою характеристик, які можуть бути сформовані ще під час професійного навчання, а можуть формуватися упродовж усієї професійної діяльності. До таких характеристик, скажімо, належать: добросовісність і дисциплінованість (описано серед основних принципів професійної етики та поведінки прокурорів – ст. 4 Кодексу [9]); сумлінність і відповідальність, ініціативність і комунікабельність (ст. 15 Кодексу [9]); вихованість і культура поведінки (ст. 16 Кодексу [9]); коректність і пристойність (ст. 21 Кодексу [9]) тощо.

Саме такі особистісні характеристики прокурора формують комплекс його професіоналізму, що допомагає йому якісно виконувати свої професійні завдання та сприяє реалізації його функціонального призначення. Іншими словами, прокурор має бути зацікавленим у формуванні в собі таких характеристик, щоб професійно зростати і зреалізувати свої кар'єрні амбіції; як має бути зацікавлена у цьому і держава, бо від професіоналізму прокурора залежить якість судового процесу, а отже, здійснення правосуддя. Тут особиста вигода (особистісний розвиток) прокурора співпадає з інтересами держави, державницький прагматизм набуває особистісних властивостей. Це можна пояснити позицією Ф. Шиллера, який вважав прагматизм тим методом, який допомагає визначати ставлення до дійсності, знаходити вихід з будь-якої ситуації. Прагматизм є не теорією, а методом, шляхом, знаряддям для подальших дій [2].

Треба визнати, що прагматизм вже став невід'ємною частиною людської життєдіяльності, основою інтелектуальних зусиль людини: людина завжди надаватиме перевагу тому, в чому більше зацікавлена, що задовольнить її потреби, від чого вона матиме користь. Філософію прагматизму здебільшого визнають люди з аналітичним мисленням, ті, хто прагне перевести вивірені концептуальні положення у площину практичної діяльності. Мова прагматичної філософії повинна бути чіткою, ясною, виваженою, як будь-яка справа, яка логічно продумана і завершена позитивним результатом. Тож концепція державницького прагматизму професійної діяльності прокурора також має бути зрозумілою, але водночас до певної міри категоричною і безкомпромісною. Зокрема, якщо йдеться про прагматизм окремих професійних обмежень щодо прокурора, зокрема таких як необхідність додержання принципу політичної нейтральності.

Задум поєднання юридичної практики з державницьким прагматизмом дещо зумовлений вже наявною і до певної міри визнаною концепцією юридичного прагматизму.

Ідея застосування прагматизму в юриспруденції належить уже згадуванім В. Джеймсу

та Дж. Дьюї, а також представникам соціологічної школи й аналітичного прагматизму Р. Паунду, К. Левелліну, С. Франку, О. В. Холмсу та іншим ученим, які виробили і запропонували свої підходи до оцінки права та його місця у суспільному житті. Так, скажімо, В. Джеймс, описуючи прагматичну концепцію загалом, наголошує на можливості використовувати її суто в ракурсі практицизму, особливо щодо соціальних явищ і, зокрема, таких феноменів, як право і правова діяльність [4].

Особливість прагматичної методології в даному контексті полягає у тому, що вона орієнтує не лише на вивчення правової норми чи навіть юридичної практики як таких (ізолювано), а на їх соціальну значущість, тобто прагне визначити їх здатність слугувати злободенним потребам людини. Цей аспект прагматичного підходу О. Балинська та В. Яценко вважають реальним і необхідним для врахування у юриспруденції, адже його реалізація може бути втілена шляхом певної гармонізації між публічним і приватним правом, коли особисті інтереси людини повинні поєднуватися з громадянським обов'язком і навпаки [11, с. 179].

Сучасні неопрагматики, представники так званої «реалістичної школи права», висунувши тезу проти диктату нормативності права, водночас голосно задекларували його соціальну місію – як регулятора й основного чинника контролю суспільних відносин. Ці інструменталістські рекомендації Дж. Дьюї втілюються в практиці застосування методології сучасного юридичного прагматизму [11, с. 180].

Ще одним прихильником застосування у праві методу прагматизму є Р.М. Дворкін – один із провідних представників сучасної англо-американської правової думки, чий погляд продовжують впливати на філософію права, політики та моралі сучасних суспільств. Радикальні позитивісти можуть заперечувати проти доцільності застосування філософських концепцій у таких прикладних сферах дослідження, як вивчення професійної діяльності прокурора. Проте саме позиція цього мислителя може не тільки спростувати

їхні міркування, а й довести їм безпосередню користь філософії для юридичної практики. Так, на думку Дворкіна, «правова філософія – це не другорядна дисципліна, метою якої є звичайне розмірковування, радше, вона являє собою нерв, яким послуговуються розмірковуючи про право» [8, с. 53].

За Р. Дворкіним, у юриспруденції США й Великобританії існують три конкуруючі концептуальні програми реалізації, або «пошуку» права, які по-різному відповідають на запитання щодо того, якою мірою минуле визначає майбутнє; іншими словами, те, що вже є (право) вирішує те, що має настати (вирішення справи, відновлення справедливості тощо). До таких програм він відносить конвенціоналізм (що базується на висновках позитивізму), прагматизм (на основі якого сформувався правовий реалізм) та інтегральну програму (що виходить із уявлення про «право як про цілісність») [14, с. 292].

При цьому прагматизм Дворкіна дещо відрізняється від концепцій аналога його попередників. Він називає прагматизм «негативною програмою тлумачення». Це програма розуміння права, яке не визнає попереднього закріплення прав і обов'язків у нормативних текстах, що заперечує пріоритет і необхідність прийняття минулих правових рішень. Читаючи Дворкіна, сучасні українські правознавці переказують: «Прагматисти вважають, що судді встановлюють права й обов'язки, що вже начебто існують у дійсності, керуючись лише обставинами справи, навіть всупереч минулим рішенням, якщо це уявляється більше корисним для суспільства. Таким чином, для прагматиків домовленості у минулому менш значимі, ніж чесність судді і відчуття справедливості у вирішенні справ. Для прагматиків основою державного примусу є судові рішення. Визначальним чинником є здатність винесеного рішення покращити суспільний добробут. Судді виступають як представники держави, які здатні приймати рішення, що безпосередньо дають справедливі результати. У цьому сенсі державний примус виправданий завжди, якщо при цьому отримуються справедливі результати» [16]

І хоча сам Дворкін вважав прагматизм, зрештою, як і конвенціоналізм, неадекватним підходом до сприйняття права, висуваючи як альтернативу інтегральну програму, однак попередньо наведене його розуміння прагматизму якраз відображає філософію професійної діяльності прокурора (якщо сприймати його нарівні із суддею). Зважаючи на те, що Дворкін аналізує право США та Великобританії (країни із англо-саксонської правової сім'ї та прецедентною правовою практикою), то для нього цілком «неадекватним» виявляється невизнання попередньо прийнятих рішень суду, бо прецедент визнається основним джерелом права (випадок або подія, що відбулися у минулому є прикладом або підставою для аналогічних дій тепер). А для України (країни з романо-германської правової сім'ї та із домінуванням закону з-поміж інших джерел права) пріоритет обставин розглядуваної зараз справи порівняно з рішеннями у минулих справах вважається абсолютно адекватним, бо вбачається доцільність у вирішенні кожної окремої справи індивідуально. Тож користь дій прокурора полягає у тому, що він не керуватиметься минулими рішеннями суду, а чесно й неупереджено з'ясовуватиме обставини щодо конкретної справи, виступатиме представником держави, здатним приймати справедливі рішення та обстоювати виправданий державний примус. А це якраз і є проявом державницького прагматизму.

Треба зауважити, що ідеї прагматизму набули значного поширення та результативно розвиваються не тільки у правовій практиці США та Великобританії, а й у всіх сучасних цивілізованих державах світу. Правовий прагматизм, як і класичний, ґрунтується на інтелектуальному, осмисленому сприйнятті правової дійсності, на розвиненому світогляді особи, яка приймає рішення, а не на уніфікованій системі постулатів. Як показує розвиток новітньої правової юридичної думки, на цих постулатах класичного прагматизму сформувалася складна система ідей, що застосовуються у всіх сферах людського знання і досвіду [13, с. 73]. Справді, прагматизм набуває дедалі більшого впровадження, аж до

набуття загальних рис самим поняттям «прагматик», під яким розуміють людину, яка все робить тільки з точки зору доцільності, вигоди та якій не притаманні необдумані витівки. І коли в побутовому контексті це поняття має дещо негативне забарвлення (особиста вигода не завжди сприймається однозначно), то прокурор-прагматик як законний представник держави зі сторони обвинувачення уособлює виключно ціннісний аспект (державної, а отже, всезагальної правомірної вигоди). Це ще один нюанс реального державницького прагматизму.

Своєрідною реакцією на контекст цих ідей можна вважати позицію українського дослідника-прагматика С. Кравченка, який вважає, що загальний напрям прагматизму полягає у прагненні викрити правові забобони і фетиші. Визначальні принципи правового прагматизму він знаходить у твердженні О.В. Холмса про те, що не можна вважати закон легітимним тільки на підставі того, що він був прийнятий у часи Генріха IV, тим більше, якщо причини та обставини, для регулювання яких він був сформульований, давно не існують і закон застосовується виключно в чинність сліпого копіювання минулого законодавства [10]. І хоча це твердження до певної міри заперечує «романо-германський» прагматизм через пріоритет норми права над прецедентом, але саме цей контекст демонструє вагомість прагматизму в стимулюванні права до постійного розвитку і вдосконалення через урахування потреб адекватного нормативного врегулювання суспільних відносин. У своїй професійній діяльності прокурор має вміти виявляти брак (недостачу, відсутність) певної норми права, що відповідала б обставинам конкретного правового випадку, та шукати виходу через аналогію законодавчих положень і водночас виступати із законодавчою ініціативою щодо задоволення потреб соціуму. Такий контекст державницького прагматизму професійної діяльності прокурора може видатися дещо незвичним, оскільки ця сфера правозахисних функцій держави не наділена законотворчими повноваженнями, проте й категорично не обмежена можливістю бути ініціатором допо-

внення чи вдосконалення нормативно-правового матеріалу.

Фактично додержання методології правового прагматизму почало домінувати не тільки в межах юридичної практики, а й наукової правової думки. Це проявляється у підвищеній увазі науковців до вивчення конкретних фактів, явищ, дій чи подій, у прийнятті ними практичних (дієвих) рішень і рекомендацій щодо різних життєво важливих проблем, у прагненні концептуально налаштувати правосуддя на домінування принципів демократії, консенсусу і соціальної справедливості, а також у багатьох інших інноваціях і трансформаціях, що мали єдину спільну основу – практицизм (доцільність, корисність, потрібність).

У контексті даного дослідження доречно також зауважити, що прагматизм стає методологією не тільки розуміння та врегулювання правової дійсності, а навіть державотворення. «Нині в українському суспільстві спостерігаємо своєрідну конкуренцію історичних моделей прагматизму, який сповідують лідери всіх серйозних політичних сил і зміст якого кожен розуміє по-своєму та ще й інколи формулює не зовсім виразно. В результаті збентежена громадськість здебільш змушена споживати своєрідний кон'юнктурний конгломерат новітніх підходів і застарілих звичок. Потреба прагматичної і зваженої оцінки загальнонаціональних перспектив стала занадто очевидною», – так вважав О. Горенко ще двадцять років тому [3, с. 29]. Тож, якщо прагматизм вже доволі тривалий час і доволі чимало науковців визнають чи не найголовнішим підходом до налагодження й провадження державотворчих процесів, то юриспруденція аж ніяк не може бути винятком.

Співвідношення прагматизму із ціннісними орієнтаціями є проблемою багатьох (якщо не сказати, що практично всіх) сфер життєдіяльності суспільства, аналогічно як і співвідношення раціонального й емоційного, формально-юридичного та морально-етичного. Особливо це відчувається, коли йдеться про державницький прагматизм і особистісні цінності тих, хто покликаний виконувати функції держави та представляти її інтереси

(як-от прокурор). У такій ситуації дуже важливо, щоб ціннісні орієнтації як елементи внутрішньої структури особи (прокурора) були сформовані й закріплені позитивним досвідом під час соціалізації, професійної адаптації та знаходили підтвердження у процесі всієї професійної діяльності.

Аналізуючи прагматизм як фактор впливу на ціннісні орієнтації сучасної молоді в Україні, О. Чижова зауважила, що «прагматичні орієнтири на ціннісні орієнтації молодого покоління проявляються у ситуаціях, які зумовлюють подальше прагматичне життя майбутніх фахівців. Отже, прагматизм посилює вплив на ціннісні орієнтації, які забезпечують цілісність особистості молодої людини, визначають структуру її свідомості і стратегії прагматичної діяльності. Ціннісні орієнтації проявляються також через оцінки, які молода перспективна людина дає собі, іншим через її вміння приймати рішення і виходити з проблемних ситуацій, керуючись прагматичними орієнтирами» [17]. Тож прагматизм обов'язково має бути присутнім у процесі становлення молодої особи, щоб вона могла зіставити засвоєні знання зі своїми потребами, прагненнями, амбіціями, а на основі цього – визначити життєві пріоритети (приватні, соціальні, професійні, громадянські тощо).

Саме такий механізм прагматичного формування особистих цінностей властивий буквально всім людям. Тож здоровий державницький прагматизм здатний сформувати у майбутніх державних службовців відповідні цінності, орієнтовані на захист, обстоювання і збереження інтересів держави. Тільки при цьому важливо, щоб це був «правильний» державницький прагматизм, базований на національному патріотизмі, професійній відданості та максимальній незалежності.

Про ці принципи у застосунку до прокурорів написано і сказано чимало, однак акцентування, що політичну незалежність можна розглядати як чинник державницького прагматизму в їх професійній діяльності, поки не було. Проте саме цей принцип прокурорської практики – політична нейтральність – є одним

із найважливіших показників значущості прокурора у належному функціонуванні держави.

Д. Добровольський пропонує розглядати незалежність прокуратури за такими критеріями: 1) об'єктивний, який передбачає створення в державі таких умов функціонування прокуратури, що мінімізують можливості незаконного втручання; 2) суб'єктивний, який, у свою чергу, поділяється на два підвиди: а) внутрішній, коли прокурори повинні почувати себе незалежними при здійсненні покладених на них завдань; б) зовнішній, коли громадяни повинні бути переконані у тому, що органи прокуратури функціонують без незаконного впливу на їх організацію та діяльність [6]. З огляду на це можна стверджувати, що ці різні критерії незалежності прокуратури (а отже, і прокурорів) демонструють взаємозв'язок із різними типами прагматизму. Так, об'єктивний критерій цілком логічно зумовлений державницьким прагматизмом (держава, будучи зацікавленою у тому, щоб ніхто ніяким чином не впливав на професійні рішення прокурора, законодавчо заборонила це). За цією логікою, суб'єктивний критерій мав би відображати певну особистісну зацікавленість. На перший погляд, так і є, однак із суттєвою ремаркою: особистості у двох підвидах суб'єктивного критерію різні (внутрішній суб'єктивний прагматизм стосується власне прокурора, який зацікавлений демонструвати свою політичну незаангажованість і приймати рішення не залежно ні від кого, а зовнішній – усіх інших громадян (і водночас кожного з них зокрема), які хочуть бути певними в об'єктивності дій прокурора, а отже, відчувати свою захищеність від свавілля правопорушників через їх належне покарання).

Розвиваючи думку про доцільність незалежності прокуратури, Д. Добровольський доводить, що саме Генеральний прокурор відіграє важливу роль у функціонуванні прокурорської системи, а отже, питання забезпечення його незалежності тісно пов'язане з реалізацією засади незалежності прокуратури в цілому та кожного прокурора зокрема. При цьому він наголошує на прагматичній важливості гарантії діяльності Генерального прокурора щодо

незалежності (самостійності), політичної нейтральності та особистої безпеки [6]. Отже, незалежність та, зокрема, політична нейтральність (яка є одним із видів незалежності) у професійній діяльності вважається вагомим показником службової професійності Генпрокурора. Таке виокремлення принципу політичної нейтральності зовсім не випадкове. Адже Генеральний прокурор – це не тільки керівник прокуратури, це особа політична (він представляє прокуратуру у відносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями, а також прокуратурами інших держав та міжнародними організаціями – п. 1 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про прокуратуру» [15]; до того ж, Генеральний прокурор призначається на посаду Президентом України за згодою Верховної Ради України – ч. 1 ст. 40 цього Закону [15]). Тож, навіть будучи настільки політично значущим, Генпрокурор має залишатися політично нейтральним, не надаючи переваги жодній політичній силі та водночас додержуючи загальнодержавної політики. Таке ж безапеляційне правило стосується абсолютно всіх прокурорів.

Висновки. На основі цього можна резюмувати, що саме політична нейтральність є тим критерієм, що відображає найвищий – державницький – рівень підходу до оцінки професійної діяльності прокурора, оскільки демонструє одну з особливостей прокурорської практики в умовах необхідності реальної підтримки демократичної правової держави, а також гарантує відповідний рівень ефектив-

ності й результативності служби прокурорів та системи органів прокуратури загалом.

Отже, йдеться про так званий державницький прагматизм прокурора (і прокуратури), що в умовах сучасної вкрай складної соціально-політичної ситуації в Україні вимагає від них прозорих публічних дій задля гарантування безпеки громадянам, збереження правопорядку та законності в державі. Особливість такого підходу – це чітка орієнтація на корисність результату, в даному випадку – результату діяльності прокурора та функціонування прокуратури, що передбачає активне втручання у правову дійсність із прогнозуванням імовірного напрямку подальшого розвитку подій і самої правової дійсності загалом. Практична корисність діяльності прокурора, яка задовольняє інтереси окремих громадян та / або держави (залежно від ситуації), визначає його цінність, необхідність для держави у врегулюванні певних суспільних відносин. За такого підходу професійна діяльність прокурора має бути досконалою, доцільною, ефективною, а отже, корисною. Тут професійна діяльність прокурора виступає засобом адекватного реагування на проблеми реальних правовідносин, а через це – інструментом вдосконалення правової дійсності. Державницький прагматизм професійної діяльності прокурора передбачає, з одного боку, суспільну доцільність, соціальну гармонію, конструктивну раціональність і діяльнісний (функціонально орієнтований) ефект прокуратури загалом, а з іншого боку – компетентність і професійність дій кожного окремого прокурора.

Список використаних джерел:

1. Великий глумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
2. Гончарук Т.В., Шумка М.Л. Основні ідеї прагматизму: істинність чи корисність. *Філософія фінансової цивілізації. Людина у світі грошей*: матеріали міжнародних філософсько-економічних читань. Львів, 2010. С. 326–332.
3. Горенко О. Державотворчий прагматизм у відкритому суспільстві. *Політичний менеджмент*. № 1. 2003. С. 29–36.
4. Джеймс В. Прагматизм / укр. пер. П. Насади. Київ : Альтернативи, 2000. 142 с.
5. James W. What is Pragmatism? / A. Blunden ed. Harvard UP, 2005. 2193 p.
6. Добровольський Д.М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури : дис. канд. юр. наук : 12.00.10 – судоустрій, прокуратура та адвокатура. Одеса, 2017. 195 с.
7. Дьюї Дж. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

8. Calsamiglia A. Dworkin and the focus on integrity. Arch fur Rechts-u. Sozialphilosophie. Wiesbaden, 1994. Bd. 80. № 1. S. 52–65.
9. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджений всеукраїнською конференцією прокурорів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.
10. Кравченко С.С. Взаємозв'язок теорії правового реалізму і правового прагматизму у філософії США. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 470–477.
11. Методологія сучасного правознавства: посібник / О.М. Балинська, В.А. Яценко; за заг. ред. О.М. Балинської. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
12. Мід Дж. Г. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста. Київ : Український Центр духовної культури, 2000. 416 с.
13. Mintz J. A. Some Thoughts on the Merits of Pragmatism. Boston College School of Law, 2004. 117 p.
14. Проблеми тлумачення правових норм: посібник / автор-упорядник О.М. Балинська. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 392 с.
15. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. №1697-VII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
16. Удовіка Л.Г. Інтегральна програма тлумачення права. Р. Дворкіна. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 22–30.
17. Чижова О.М. Політичний прагматизм як фактор впливу на ціннісні орієнтації сучасної молоді в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2015. Вип. 18. С. 109–113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2015_18_22.

References:

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / Compendium. and heads ed. V.T. Busel Kyiv; Irpin: VTF 'Perun', 2004. 1440 p. [in Ukr.]
2. Honcharuk T.V., Shumka M.L. Osnovni idei prahmatyzmu: istynnist' chy korysnist' [The main ideas of pragmatism: truth or utility]. *Philosophy of financial civilization. Man in the world of money: materials of international philosophical and economic readings*. Lviv, 2010. P. 326-332. [in Ukr.]
3. Gorenko O. Derzhavotvorchy prahmatyzm u vidkrytomu suspil'stvi [State-building pragmatism in an open society]. *Political management*. No. 1. 2003. P. 29-36. [in Ukr.]
4. James V. Prahmatyzm [Pragmatism] / Ukrainian trans. P. Nasady. Kyiv: Alternatives, 2000. 142 p. [in Ukr.]
5. James W. What is Pragmatism? / A. Blunden ed. Harvard UP, 2005. 2193 p.
6. Dobrovolskyi D.M. Nezalezhnist' yak zasada orhanizastii ta diyal'nosti orhaniv prokuratury [Independence as the basis of the organization and activity of the prosecutor's office]. Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences. Specialty 12.00.10 – judiciary, prosecutor's office and advocacy. Odesa, 2017. 195 p. [in Ukr.]
7. Dewey J. filosof's'kyi enstyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary] / V. I. Shinkaruk (chief editor) and others. Kyiv: Abris, 2002. 742 p. [in Ukr.]
8. Calsamiglia A. Dworkin and the focus on integrity. Arch fur Rechts-u. Sozialphilosophie. Wiesbaden, 1994. Bd. 80. No. 1. S. 52–65.
9. Kodeks profesiinoyi etyky ta povedinky prokuroriv [The Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors], approved by the All-Ukrainian Conference of Prosecutors. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> [in Ukr.]
10. Kravchenko S. S. Vzayemozviazok teorii pravovoho realizmu I pravovoho prahmatyzmu u filosofii SSHA [The relationship between the theory of legal realism and legal pragmatism in the philosophy of the United States]. *Actual problems of the state and law*. 2011. Issue 60. P. 470–477. [in Ukr.]
11. Metodolohiya suchasnoho pravoznavstva [Methodology of modern jurisprudence] / O. M. Balynska, V. A. Yashchenko; in general ed. O. M. Balynska. Lviv: LvDUVS, 2018. 372 p. [in Ukr.]
12. Mead, J. G. Duh, samist' I suspil'stvo. Z tochky zoru sostial'noho bihevoirsta [Spirit, self and society. From the perspective of a social behaviorist]. Kyiv: Ukrainian Center of Spiritual Culture, 2000. 416 p. [in Ukr.]
13. Mintz J. A. Some Thoughts on the Merits of Pragmatism. Boston College School of Law, 2004. 117 p.
14. Problemy tлумachennia pravovyh norm [Problems of interpretation of legal norms] / author-compiler O.M. Balynska Lviv: LvDUVS, 2021. 392 p. [in Ukr.]
15. Pro prokuraturu [On the Prosecutor's Office]: Law of Ukraine dated October 14, 2014 No. 1697-VII (as amended). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> [in Ukr.]
16. Udovika L. G. Intehral'na prohrama tлумachennia prava R. Dvorkina [R. Dworkin's Integral Program of Interpretation of Law]. *Actual problems of the state and law*. 2009. Issue 50. P. 22–30. [in Ukr.]
17. Chyzhova O. M. Politychnyi prahmatyzm yak factor vplyvu na stinnisni oriyentastii suchasnoi molodi v Ukraini [Political pragmatism as a factor influencing the value orientations of modern youth in Ukraine]. *Scientific journal of the M.P. Dragomanov NPU. Series 22: Political science and methods of teaching socio-political disciplines*. 2015. Issue 18. P. 109-113. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_022_2015_18_22 [in Ukr.]